

PROTIPRÁVNÍ PRAKTIKY KOMUNISTICKÉHO REŽIMU PO ÚNORU 1948 V ČESKO-BAVORSKÉM PŘÍHRANIČÍ

T o m á š J í l e k

Klíčová slova: Státní hranice, Státní bezpečnost, Akce Kameny, studená válka, Pohraniční stráž, Sbor národní bezpečnosti, státní hranice

Key Words: State boundaries, State Security, Events Stones, Cold War, the Border Guard, National Security Corps, the border

Abstrakt: Článek se zabývá se kontroverzními praktikami socialistického Československa při ochraně státní hranice - střelbou pohraničnicků na prchající neozbrojené osoby, smrtí běženců v elektrických drátech o vysokém napětí a v minových polích, vypouštěním služebních psů k „útoků na volno“ a tzv. akcí KAMENY.

Abstract: The article deals with the controversial practices of socialist Czechoslovakia in protecting the state border - border guards shooting at fleeing unarmed persons, refugees died in the electric wires of high voltage and minefields, the discharge of service dogs to "free run" and so called actions STONES.

Ochrana státních hranic jistě patří mezi práva každého suverénního státu. V případě Československa a dalších zemí tzv. socialistického tábora však došlo k zneužívání tohoto práva v duchu uplatňování zásady diktatury komunistických stran. Celý tehdejší východní blok totiž přijal zákony a příslušné předpisy, porušující základní občanské svobody jednotlivce, včetně volného pohybu osob přes hranice. Jakékoliv ilegální přechody hranice na Západ se nyní podle komunistických nařízení posuzovaly jako trestný čin proti bezpečnosti státu.

KSČ uvalila na československé občany informační izolaci. Omezila výjezdy do zahraničí, dovoz zahraničního tisku a literatury, zahájila rušení západního rozhlasového vysílání pro ČSR. Podle komunistického práva se ochrana hranic před „nepřáteli tábora míru a pokroku“ stala zákonnou povinností každého občana.¹

Hranice s „nepřátelskou cizinou“ se postupně stala neprostupnou. Nejstřeženější státní hranici představovala hranice česko-bavorská. Tudy probíhala ve třech liniích drátěných zátarasů skutečná frontová zóna. Právě zde umírali lidé, z nichž většina se snažila o dosažení svobody, záchranu před perzekucí, dosažení lepších životních podmínek na Západě. Někteří z těchto prvních exulantů se pak ilegálně vraceli do své, komunisty porobené vlasti s úkolem organizovat a provádět zpravodajskou činnost ve službách výzvědných centrál západních zemí, čehož pak využila komunistická propaganda k hlásání „nesmiřitelného boje“ s běženci na hranicích s tzv. kapitalistickým i zeměmi...

Z nelidských praktik totalitního režimu bychom se zabývali střelbou pohraničnicků na prchající neozbrojené osoby, neohrožující nijak hlídky pohraniční stráže, smrtí v elektrických drátech o vysokém napětí a v minových polích, vypouštěním služebních psů k „útoky na volno“ a akcí KAMENY.

Při výkonu služby byli pohraničníci oprávněni použít proti osobám snažícím se o ilegální překročení státní hranice zbraň. Legislativní podklad pro použití zbraně příslušníky pohraničních jednotek byl dán zákony o ochraně státních hranic a o Sboru národní bezpečnosti.²

Pohraničníci měli právo použít zbraň podle stanovených předpisů, mj. proti osobě, která se nezastavila na vyzvání a pokračovala v útěku. Řada životů však byla utracena tím, že pohraničníci si dokazovali své střelecké umění právě na prchajících neozbrojených osobách, které hlídku nijak neohrožovaly. Řada vystrašených vojáků PS střílela proti siluetám a bez

¹ Zákon č. 69/1951 Sb.

² Zákon č. 69/1951 Sb. o ochraně státních hranic, zákon č. 60/1951 o právním postavení příslušníka PS při výkonu služby jako orgánu SNB.

vyzvání k zastavení nebo souběžně s ním, ačkoliv pohraničníci podle předpisů směli použít zbraň jen po vyčerpání všech mírnějších prostředků, vedoucích k zadržení stíhané osoby.

Porušování stanovených předpisů o použití zbraně bylo výsledkem činnosti tzv. politruků (zástupců velitele pro věci politické), útvarových organizací KSČ a svazáckých organizací, které propagandisticky zpracovávaly mladého a nezkušeného pohraničníka, který pak byl bez výčitek vlastního svědomí ochoten střílet a usmrtit většinou neozbrojené běžence, dokonce i ženy, mládež a děti. Propaganda systematicky pracovala s frázemi o výjimečnosti pohraničníka, o jeho poslání, svěřené důvěře, přísaze, ale také ho zastrašovala obrazem faktického nebo potencionálního agenta nepřátelské rozvědky, střílející na hlídku PS. Potvrzením o vštěpování takovýchto „mrvních hodnot“ svědčí, že úspěšně střílející pohraničníci byli odměňováni náramkovými hodinkami s věnováním, jako odměny za „použití zbraně s výsledkem“, tedy často za smrt člověka.

Podle představ strážců hranic byli všichni běženci považováni za nebezpečné zločince, a proto bylo podle mínění velitelů PS použití zbraně oprávněné. O tom, že třídní nenávisť komunistických vládců šla až za hrob, svědčí tajný rozkaz ministerstva národní bezpečnosti z 18. ledna 1952, podle kterého zastřelení a usmrcení při přechodu hranic na Západ měli být pohřbeni bez jakékoliv účasti veřejnosti, což platilo i o nejbližších příbuzných.

Za uplynulých čtyřicet let bylo zastřeleno, zabito elektrickým proudem či utonulo asi 350 běženců při pokusu o útěk na Západ, z tohoto počtu přibližně 118 osob zahynulo na česko-bavorských hranicích. Téměř 100 civilistů přišlo o život vlivem činnosti vojáků, především při dopravních nehodách v pohraničí. Do výčtu ztrát životů patří i podstatná část z vykonaných 250 rozsudků trestu smrti, ať za uskutečněné, ať za připravované přechody hranic... Na těchto ztrátách se více podílela třídní justice jako produkt světa rozděleného železnou oponou.

Z dosud shromážděných materiálů vyplývá, že na hranicích zahynulo v letech 1948-1989 také asi 654 příslušníků PS a SNB, z nichž asi jen deset osob zahynulo v ozbrojeném střetu s narušiteli hranic. U ostatních příčinou smrti byla sebevražda (236), dopravní nehody (169), náhodné výstřely, miny, granáty, elektrický proud a další.³

Nejdůležitějším prvkem v ženině technickém zabezpečení státních hranic byl od roku 1951 do roku 1952 budovaný drátěný jednotěnný nebo trojstěnný zátaras, který se mohl používat jako elektrifikovaný. Toto elektrické zařízení k ochraně hranic (EZ0H)

³ Podle uveřejněných dokumentů Úřadu pro dokumentaci a vyšetřování zločinů komunismu Služby kriminální policie a vyšetřování v Praze.

napájelo rotní transformátory o elektrickém napětí v hodnotě 2000–6000 voltů. Elektrický proud nebyl sice zapojen neustále, byl zapínán z rozhodnutí příslušného velitele na přibližně jednu třetinu doby z celkového 24 hodinového časového úseku za špatné viditelnosti a při očekávaném „proryvu“ stěny. Na hranicích se Spolkovou republikou Německo bylo usmrceno v elektrických drátech asi 31 lidí, několik desítek jich bylo těžce zraněno. K tomuto počtu zahynulých musíme připočít i 22 pohraničnicků (údaj je z celého úseku elektrifikované hranice se Západem). EZOH byl přes tyto tragické následky u velitelů PS všech stupňů ve velké oblibě a používán až do roku 1966. Elektrifikace drátěného zátarasu byla prováděna za odborné asistence sovětských poradců.

Dalším smrtelným prostředkem bylo zaminování některých úseků hranice v letech 1952-1957. Na základě návrhu ministra národní bezpečnosti K. Bacílka schválil politický sekretariát ÚV KSČ 2. února 1952 za účasti Gottwalda, Zápotockého, Širokého, Dolanského, Bacílka, Čepičky, Kopeckého a Novotného zaminování státní hranice v délce 183 km střepinovými a výpomocnými minami. K zaminování se použilo i jednotek Československé lidové armády, kromě ženijních jednotek PS.⁴

Miny byly kladeny 60 cm nad zemí, na úrovni země a pod povrch mezi drátěnými stěnami, ale i mimo zátaras na „hlavních směrech postupu narušitelů“. Miny se při ostraze státní hranice neosvědčily a tak byl v polovině padesátých let zátaras odminován kvůli velké poruchovosti. Četné samovolné výbuchy způsobovaly totiž těžká poranění pohraničnicků. Minami umístěnými v ženijním zátarasu byli usmrceni 2 lidé, s výbuchy granátů dohromady 28 osob.

Služební psi se používali již Pohraniční finanční stráží. Ale teprve se vznikem Pohraniční stráže se služební psi stali součástí každé pohraniční roty. Nejprve byli využíváni k pátrání po „narušitelích“ a k posílení hlídek. Od šedesátých let se služební psi používali také k „útoků na volno“. Základní výcvik psů prováděla většinou dobrovolná organizace Svazarmu v kynologických klubech. Od sedmdesátých let se začalo užívat samostatně útočících psů bez psovoda. Dvojice psů (pátrač a trhač) byla umístěna v uzavřených koticích v terénu za signální stěnou. Dveře koticů se automaticky otevřely po signálu sirény, která ohlašovala „průrvu“ nebo byly kotce otevírány hlídkou PS. Psi pak sami vyběhli a měli zadržet „narušitele“ do příjezdu hlídky z pohraniční roty či ze stanoviště. Kromě nezjištěného počtu zraněných běženců byl jeden člověk psy ukousán.

Akce KAMENY byla provokační metoda využívaná StB proti těm československým

⁴ Fond 02/5, sv. 17, ar. j. 84 Archívu ÚV KSČ.

občanům, kteří se snažili odejít do zahraničí bez vědomí komunistických úřadů. Nejobvyklejší cestou měla být pěší do americké okupační zóny Bavorska. Akce KAMENY ve smyslu „pohraniční kameny“ začínala kontaktováním tajných spolupracovníků StB s potenciálními zájemci o odchod z Československa. Tito „převaděči“ slibovali za úplatu bezpečný přechod na Západ. Cesta začínala odvozem vytypovaných osob z Prahy vozidly StB nebo vyzvednutím osob na smluveném místě. Pak byly dovedeny na „státní hranici“, která byla jen inscenována v bezpečné vzdálenosti od skutečné hranice. StB přitom využívala noční tmy a neznalosti terénu „převáděných osob“.

Pro účely akce KAMENY byly využívány lokality v okolí Svatý Kříž u Chebu, Tři Sekery, Mýtnice, Aš, osada Pádorf a Všeruby. Zde v blízkosti hranice byly fingované úřadovny americké výzvědné služby CIC, vyzdobené výsostnými znaky a obrazy představitelů USA. Pracovníci Československé bezpečnostní policie byli oblečeni do úplných uniforem se znaky důstojníků armády USA. V uvedených prostorách došlo buď k předstíranému dopadení skupiny pohraniční hlídkou SNB, při němž se podařilo převaděčům „uniknout“ do zahraničí, nebo akce pokračovala zastavením „úspěšných“ uprchlíků údajnou hlídkou německé pohraniční policie a dovedení do falešné úřadovny CIC. Zde byli v aranžovaném prostoru údajné americké kanceláře podrobeni zpravodajskému výslechu, spojenému s vyplněním dotazníku, který byl jakoby součástí žádosti o poskytnutí azylu. V tomto dotazníku byly otázky o důvodu k odchodu z ČSR, příbuzných v zahraničí, možné spolupráci v odboji proti nynějšímu režimu v ČSR, aktivitě v nějaké domácí ilegální organizaci, zvláštních poznacích z průmyslu, zejména leteckého, vynálezů, názorů na politickou situaci v ČSR. Někdy napsali vyslyšení dopis spolupracovníkům či příbuzným do ČSR, ve kterém sdělovali informace o úspěšném přechodu na Západ, ale také o možné odbojové činnosti doma i v zahraničí. Vyslychaným bylo řečeno, čím budou jejich informace důležitější pro výzvědnou činnost, tím jim bude nabídnuto lepší místo pobytu na Západě, což často vedlo běžence ke zkreslování skutečné pravdy a nadměrnému zveličování jejich činnosti proti komunistickému režimu. Po výslechu na úřadovně CIC uprchlíci odcházeli do tábora, přitom ovšem „zabloudili“ na území ČSR, nebo byli na „německém“ území přepadeni hlídkou SNB, zatčeni a „uneseni“ na území ČSR. Poté byli „utečenci“ vyšetřováni StB s využitím informací, které o sobě předtím řekli nebo napsali na „úřadovně CIC“. Pak následoval soud s vysokými tresty vězení a využití sdělených informací proti osobám žijícím v ČSR. Příslušníci StB i jejich tajní spolupracovníci se přitom obohacovali okrádáním zatčených.

Proti této formě provokací komunistické Státní bezpečnosti protestovalo v červnu a

červenci 1948 americké velvyslanectví u Ministerstva zahraničních věcí v Praze.⁵ V obou notách se uvádělo, že v blízkosti Všerub u Domažlic už asi čtyři týdny pracovníci Československé Státní bezpečnostní policie, oblečení do úplných uniforem se znaky důstojníků armády USA, provozují úřadovnu vyzdobenou symboly USA. Československo na obě noty odpovědělo 8. srpna 1948, jak jinak než lživě. „Nikde na západním okraji Všerub nekonají a nekonali příslušníci československého Sboru národní bezpečnosti službu v uniformách a s odznaky důstojníků armády Spojených států. Na západním okraji neexistuje domek, který by byl používán pro účel popsáný v notách“.

Celá akce KAMENY byla vedením StB dobře hodnocena a ti, kteří ji prováděli, byli odměňováni. Orgány StB označovaly tuto akci jako „vhodnou operativní kombinaci“. Dnes považujeme akce KAMENY za asi nejdrzejší formu provokace komunistické Státní bezpečnosti, je jednou z typických deformací padesátých let.

Resumé:

Na konkrétních příkladech jsme se snažili prokázat protiprávní činnost československého bezpečnostního aparátu pod kontrolou KSČ. Uzavření hranic železnou oponou bylo produktem „studené války. Její výsledek byl stejný jako u jiných ozbrojených konfliktů, jenže rozdíl je v tom, že byla vedena proti občanům vlastního státu.

Summary:

We have tried to prove the illegal activities of the Czechoslovak security apparatus under control of the Communist Party in several the specific examples. Closing the borders of the Iron Curtain was the product of "The Cold War". The result was the same as in the other armed conflicts, but the difference was that this war was against the citizens in their own country.

Prameny a literatura:

Archívní fondy dokumentů sbírek Muzea Policie ČSR, Úřadu dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu.

JÍLKOVÁ, A., JÍLEK, T. a kolektiv. 2006. *Železná opona – Československá státní hranice od Jáchymova po Bratislavu 1948 – 1989*. Praha: Baset. ISBN 80340-080-4.

PULEC, M. 2006. *Organizace a činnost ozbrojených pohraničních složek – Seznamy osob usmrčených na státních hranicích 1945-1989*. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu. Sešity 13. ISBN 80-86621-18-19.

⁵ Nóty Amerického zastupitelského úřadu Ministerstva zahraničních věcí ČSR č. 4680 z 15. června a č. 4749 z 2. července 1948.